

Bouwhistorisch onderzoek

met waardestelling landarbeiderswoning
Weebosserweg Bergeijk

Korte projectomschrijving:

Bouwhistorische beschrijving met waardestelling van knechtenwoning

Betreft:

De voormalige knechtenwoning

Weebosserweg 52

BERGEIJK

Opdrachtgever:

R Vereijken | Franken - Architectuur

Uitvoering:

Ir. W.H.R.M. Beelen

Hageheldlaan 36

5641 GP EINDHOVEN

tel. 0629194404

whrmbeelen49@gmail.com

Inhoudsopgave

1. Introductie	3
2. Ligging van het huisje	3
3. Definities	3
3.1. Bouwhistorisch onderzoek.....	3
3.2. Bouwhistorische verkenning.....	4
3.3. Waarderingsmethodiek	4
3.4. Criteria	4
3.5. Waardestelling	5
4. Ligging van de landarbeiderswoning	5
5. De nader beschrijving van de woning	10
5.1. De zuidgevel	10
5.2. De westgevel	11
5.3. De noordgevel	11
5.4. De oostgevel	12
6. De nader beschrijving van de uitbreiding	13
7. De nader beschrijving interieur van de woning	13
8. De kapconstructie van de woning	13
9. De waardenstelling van de woning	13
10. Samenvatting	
11. Literatuur	15

1. Introductie

Deze voormalige landarbeiderswoning is gelegen in een gebied waar in het recente verleden al door verschillende bureaus onderzoek naar is verricht. Dit rapport is een verdere aanvulling om tot een hergebruik en landschappelijk herstel van dit gebiedje te komen.

Het is dan ook onvermijdelijk dat een deel van dit rapport ook een verwijzing is naar de eerdere onderzoeken.

Afhankelijk van het landsdeel komen we zelden nog een landarbeiderswoning tegen. In zuidoost Noord-Brabant kwamen op enkele plaatsen kleine knechtenwoningen voor, maar in de regel werden knechten en dienstmeiden in de boerderij zelf onder gebracht. Van de weinige landarbeiderswoningen in ons land zijn er nauwelijks nog exemplaren terug te vinden. De woningen welke erna de tweede wereldoorlog nog over waren werden, wanneer het de bouwkundige situatie het toeliet, meestal verder uitgebouwd tot volwaardige woningen. Andere hebben een hergebruik gekregen als stalruimte of werden gesloopt. Gebleken is dat ook deze woning een tijd als varkensstal dienst heeft gedaan. Om deze reden zijn er slechts bij hoge uitzondering nog herkenbare landarbeiderswoningen in ons land herkenbaar behouden.

Hierin ligt de dringende wenselijkheid om die landarbeiderswoningen nog als cultuurhistorisch object herkenbaar behouden en als zodanig in stand te houden. De onderhavige knechtenwoning is van grote cultuurhistorische betekenis en verdient het in stand gehouden te worden.

Uit het onderzoek is geen relatie van deze kleine woning met een boerderij gebleken. De landarbeiderswoning is waarschijnlijk een woning geweest zijn van een arbeider welke aan de ontginning van de heidegronden zijn bestaan heeft ontleed.

2. Uitgangspunten.

Belangrijk daarbij is niet alleen dat de bestaande waardevolle onderdelen en zaken in stand gehouden blijven maar dat ook de noodzakelijke en gewenste toevoeging aan het bestaande huisje als zodanig wordt vormgegeven en gematerialiseerd dat die als een eigentijdse toevoeging herkenbaar is, waarbij het bestaande huisje maximaal mogelijk zichtbaar blijft.

3. Definities.

3.1 Bouwhistorisch onderzoek.

Bouwhistorisch onderzoek omvat het zoeken naar alle relevante gegevens, en de analyse en interpretatie daarvan, die kunnen leiden tot de beschrijving van de bouw en gebruiksgeschiedenis van bouwwerken of structuren.

De belangrijkste conclusies over het bouwwerk of structuur zelf, worden getrokken uit de bouwmassa, de indeling, de gevels, de constructie, de toegepaste materialen, de bewerking van de materialen en de afwerking van het interieur, details, met inbegrip van de wijzigingen, alle sporen en toevoegingen.

Uit het voorhanden zijnde kaartmateriaal kunnen eveneens bouwhistorische conclusies worden getrokken. Ook kan een opmeting van het object onderdeel vormen van de documentatie.

Het doel van bouwhistorisch onderzoek is:

- de documentatie van bouwwerken en structuren;
- bouwhistorische waardenstelling van bouwwerken en structuren, ten behoeve van een beter begrip als voorbereiding van planontwikkelingen;
- een basis te leveren voor een verantwoorde advisering bij verbouwingen;
- vergroting van kennis van de geschiedenis en betekenis van het bouwen en werken in het verleden.

3.2. Bouwhistorische verkenning.

Een bouwhistorische verkenning is de lichtste vorm van een bouwhistorisch onderzoek. Dit onderzoek bestaat uit een kort onderzoek van object, en een beperkt onderzoek naar oude kaarten. De opdracht tot het onderhavige onderzoek is een licht onderzoek of te wel een bouwhistorische verkenning.

3.3. Waardenstelling.

De waardenstelling is een vergelijking en weging van de waarden van een bouwwerk of structuur, en wel in relatie tot soortgelijke bouwwerken of structuren op landelijk, regionaal of op plaatselijk niveau. Daarnaast vindt er een weging van de onderdelen van een bouwwerk plaats. Deze waardenstelling is alleen toepasbaar voor het betreffende bouwwerk. Het doel van deze waardenstelling is het bepalen van het 'relatieve' belang van de monumentale waarden van de onderdelen van het bouwwerk.

3.4 Criteria.

Een bouwhistorische waardenstelling wordt vastgesteld aan de hand van criteria, die door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg zijn opgesteld voor het MSP (Monumenten Selectie Project) Deze criteria vormen een uitwerking van de tekst van de Monumentenwet 1988, die de begrippen 'cultuurhistorische waarden', 'schoonheid' en 'betekenis voor de wetenschap' kent.

1. cultuurhistorische waarden,
2. architectuur- en bouwhistorische waarden, en
3. ensemblewaarden (samenhang) en stedenbouwkundige waarden.

Bij de presentatie van de gegevens wordt in de regel onderstaande hoofdindeling toegepast;

- Context: stedenbouwkundige of landschappelijke situering
- Exterieur bouwmassa en gevels;
- Constructie, kelder, draagconstructie en kapconstructie;
- Interieur per bouwlaag: indeling, bouwkundige elementen, interieurafwerking;
- Andere historische aspecten;
- Conclusie.

3.5. Waarderingsmethodiek

De in deze rapportage opgestelde waardering en de waardenstelling is zo objectief mogelijk gegeven. Verder worden aspecten als bouwtechnische toestand, gebruikersbelangen, ontwerp overwegingen en economische aspecten buiten beschouwing te laten. In het traject van ontwikkeling dienen de hier genoemde aspecten afgewogen te worden tegen de op bouwhistorische gronden opgestelde waardering in deze rapportage.

Het kan dus zo zijn dat bouwtechnische aspecten of een economische situatie er toe leidt dat monumentaal hoog gewaardeerde onderdelen van het object dienen te verdwijnen. De afweging is te maken door de toetsende instanties. In de richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek (2009) wordt ten aanzien van het bepalen van de monumentale waarde onderscheid gemaakt in drie gradaties, te weten; hoge monumentale waarde, positieve monumentale waarde en indifferente monumentale waarde.

Vast staat dat bij alle drie de gradaties sprake is van monumentale waarde. Indifferente monumentale waarde dient te worden toegekend aan elementen die van relatief weinig belang zijn voor de structuur en/of de betekenis van het object. De richtlijnen laten geen ruimte om elementen aan te duiden die volstrekt geen monumentale waarde vertegenwoordigen.

In dit rapport wordt een vierde gradatie gehanteerd; beeld verstorende waarde. In deze categorie zullen in principe elementen worden geplaatst die jonger zijn dan vijftig jaar, met dien verstande dat daarop uitzonderingen denkbaar zijn. Positieve monumentale waarde dient volgens de richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek toegekend te worden aan elementen die van belang zijn voor de structuur en/of de betekenis van het object. Hoge monumentale waarde moet worden toegekend aan zaken die van cruciaal belang zijn voor de structuur of de betekenis van het object. Deze definitie laat ruimte voor interpretatie doordat het onderscheid tussen 'van belang' en van 'cruciaal belang' niet zijn gegeven.

Verder heeft de Raad van State afgelopen jaar gewezen op het te kort schieten in een definitie voor "cultuurhistorische waarden". Dat is de reden dat men thans nieuwe regels worden opgesteld.

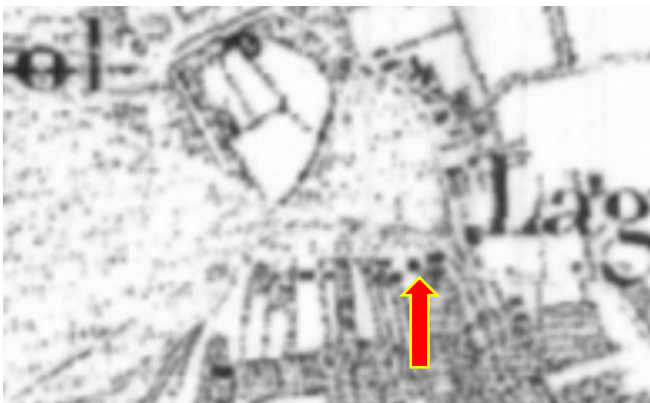
Na het onderhavige object bestudeerd te hebben kan worden gesteld dat de vierde gradatie (beeld-verstorend) niet van toepassing is.

4. Ligging van de landarbeiderswoning.

De landarbeiderswoning is geen toevoeging bij de boerderij welke eerder op dit perceel lag. Aan de hand van oude militaire kaarten is de ontwikkeling van de omgeving te bepalen. Daarnaast zijn er door het kadaster kaarten vervaardigd die een hoge graad van nauwkeurigheid hebben. De oudste van die kaarten is in 1830 vervaardigd. Per gemeente is er een overzichtskaart waarop de verschillende secties zijn aangegeven. Verder is op de "verzamelkaart" globaal de bebouwing weergegeven. Op de "minuutplannen" zijn de perceelgrenzen met de perceel nummers weergegeven en tevens is de bebouwing aangegeven.

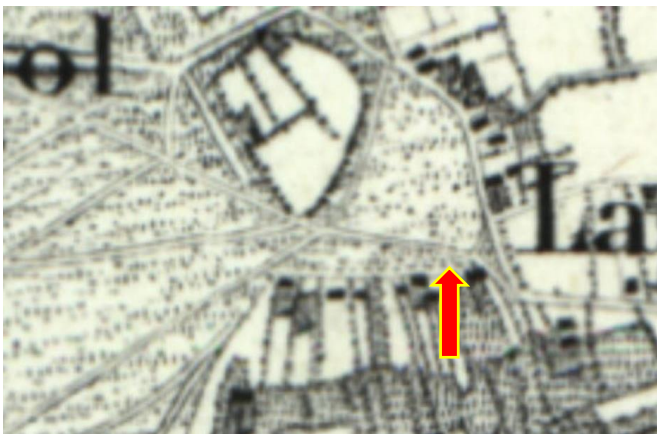
Het plangebied maakt deel uit van een oude ontginning, die vermoedelijk in ieder geval teruggaat tot in de zestiende/ zeventiende eeuw. Dergelijke ontginningen waren over het

algemeen omringd door een hakhoutwal. Ook in deze ontginning zullen sommige perceelgrenzen zijn gemarkeerd door een hakhoutwal of -singel. Het omringende land was onontgonnen heidegebied, dat aan drie zijden werd omringd door wegen; de huidige Weebosserweg, de Oude Postelseweg en de Puttendijk. In de loop van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw is de heide ontgonnen ten behoeve grond voor de teelt van naaldhout en in het uiterste zuidoostelijke deel van het plangebied ten behoeve van bouwland. Met deze ontginningen zijn er tussen het oude wegenpatroon nieuwe wegen aangelegd. Tevens zijn er langs zowel de oude als de nieuwe wegen nieuwe boerderijen gebouwd, waaronder in centrale deel van het plangebied en in het uiterste zuidoostelijke deel. In de eerste helft van de twintigste eeuw zijn de ontginningen voltooid en is ook het naaldbos gekapt en omgevormd tot agrarische gronden. De oude tweedeling in het landschap tussen de oude en jonge ontginningen is hiermee grotendeels verdwenen. In 1930 is langs de Weebosserweg, tussen de negentiende-eeuwse ontginningswegen, de huidige boerderij (nr. 52) gebouwd. De oude boerderij in het centrale deel van het plangebied is vervolgens gesloopt. Omstreeks 1960 is ook de boerderij in het zuidoostelijke deel van het plangebied gesloopt, waarna alleen het landarbeidershuisje, een put en een verwaarloosde haag overbleef.

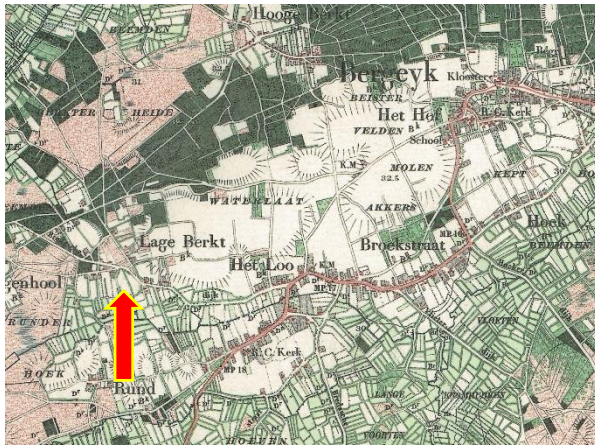
Afb. 1. Oudste militaire kaart 1850.

Op de oudste militaire kaart uit 1850 is op de huidige plaats geen bebouwing maar vooral heidevelden zien.

Afb. 1. Militaire kaart 1870.

Op de kaart uit 1870 is de Weebosserweg duidelijker herkenbaar. Ook is duidelijk dat er geen boerderijen of woningen op het driehoekig perceel lagen. Op de onderstaande afbeelding 3 is de driehoek met een rode lijn aangegeven.

Afb. 3. Militaire kaart uit 1898 uitgegeven in

1902,

Tussen een verkenning ter plaatse en de uitgave zitten tussen de vier en acht jaar verschil. Nadat de cartografische techniek zich verder ontwikkelde werd het verschil terug gebracht. De introductie van luchtfoto's heeft het verschil aanzienlijk terug gedrongen.

Afb. 4. Detail militaire kaart uit 1902.

De militaire kaart uit 1902 is de eerste militaire kaart in kleur. Op deze kaart in aan de Weeboscherweg bebouwing in de driehoek getekend. Deze bebouwing is omringd door akkergrond, terwijl langs de Puttendijk nog een brede strook heide getekend is.

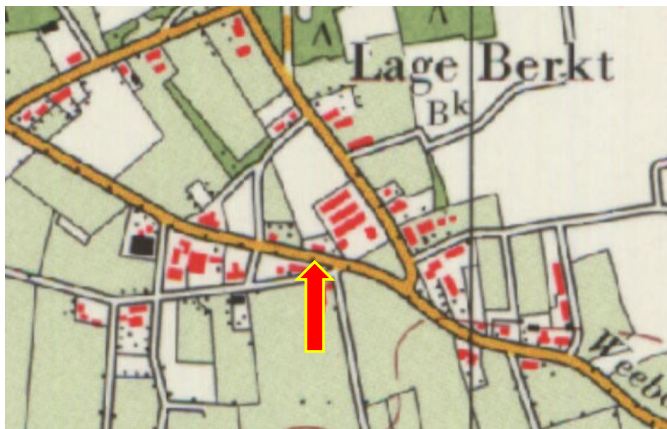

Afb. 5. Militaire kaart uit 1920.

De kaart uit 1920 toont in de driehoek geen verschil met de kaart uit 1902.

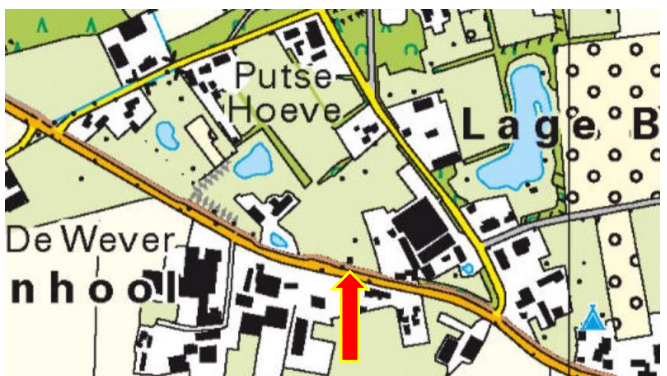
Afb. 6. Militaire kaart uit 1950.

Afb. 7. Militaire kaart uit 1970.

Afb. 8. Militaire kaart uit 2000.

Afb. 9. Militaire kaart uit 2021.

Door met militaire kaarten terug te gaan in de tijd, is het mogelijk de oudere situaties juist te interpreteren. Daardoor wordt duidelijk dat op de oude kaarten de bebouwing aan de

Weebosserweg in rood aangegeven niet op schaal is, maar iets ruimer. Hierdoor ontstond het idee dat wat de landarbeiderswoning is, in het verleden werd gezien als een boerderij. De kaarten geven niet de landarbeiderswoning weer. Alleen objecten welke van militair belang geacht waren werden geregistreerd.

Op de kaart uit 1970 is het perceel behorende bij de woning evenals de woning bescheiden van omvang. In het midden van de twintigste eeuw is de oude scheiding, herkenbaar aan heide- en naaldbospercelen, tussen de kleine kamptontginning en het grote akkerareaal verdwenen. Het gehele plangebied is in deze periode in gebruik genomen als bouwland met grote aaneengesloten percelen. Alleen de noordwest-zuidoost georiënteerde hakhoutwal resteert nog van de oude verkaveling. Door het zuidoostelijke deel van het plangebied liep nog een negentiende-eeuwse ontginningsweg. Niet alleen het grondgebruik, maar ook het nederzettingsspatroon is in deze periode sterk gewijzigd. De bebouwing in en rond het plangebied concentreerde zich in twee bebouwingslinten; één langs de Postelseweg langs de noordwestgrens van het plangebied (waarbij dit deel van het plangebied zelf overigens onbebouwd bleef) en langs de Weebosserweg als onderdeel van het gehucht Lagen Berkt.

Afb. 10. Luchtfoto met aanduiding woning. Ook de houtwal is duidelijk herkenbaar. De nabijgelegen stallen worden gesloopt.

5. Nader beschrijving van de landarbeiderswoning.

De woning is in het eerste kwart van de twintigste eeuw gebouwd. De juiste datum is met behulp van de militaire kaarten helaas niet vast te stellen.

De beschrijving van de woning geschiedt met aanduidingen volgens de kompasroos.

Daarbij is de gevel welke aan de Weeboscherweg ligt de zuidgevel. De gevel welke aan de kant van Loo ligt is de oostgevel, de gevel aan de zijde van Weebosch is de westgevel en de gevel welke tegenover de straatgevel ligt is de noordgevel.

De woning heeft een rechthoekig grondvlak en is gemetseld met (Boomse baksteen). De gevels zijn steens dik en gemetseld in kruisverband. De baksteen is 17 cm lang 8,3 cm breed en 4,8 cm. dik. De lagenmaat 5,8 cm. De éénlaags woning heeft een rechthoekig grondvlak en heeft een zadeldak, gedekt met gesmoorde Tuiles du Nord pannen. Tegen de noordgevel is een uitbreiding gerealiseerd.

5.1. De zuidgevel.

Afb. 11. Foto zuidgevel

Afb. 12. Tekening zuidgevel/

De zuidgevel is symmetrisch ingedeeld. De gevelopeningen zijn respectievelijk een raam een deur en een raam. De gevels zijn zonder plint van maaiveld tot dakrand vlak in kruisverband opgetrokken. De gevelopeningen van de ramen worden overspannen door rollaag. De deuropening wordt door een strek van drieklezoren overspannen.

De raamopeningen hebben een prefab betonnen raamdorpel. Er zijn geen sporen van raamluiken aangetroffen.

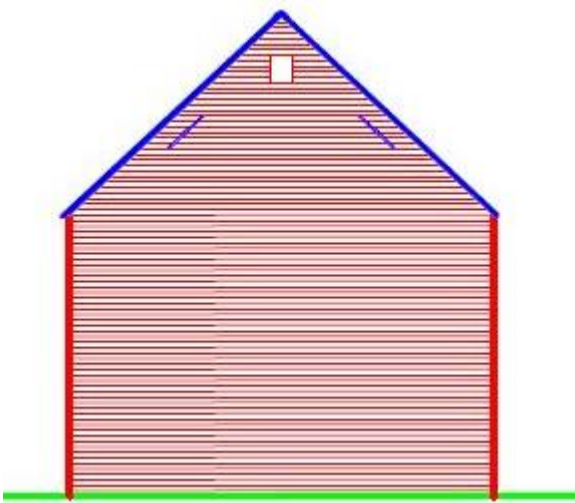
Het zadeldak is gedekt met gesmoorde Tuiles du Nord pannen.

5.2. De westgevel.

De westgevel heeft iets onder de nok een invliegopening voor een uil. Voor het overige is deze gevel geheel gesloten en eveneens opgetrokken in kruisverband met “Boomse” baksteen. Halverwege de daklijn zijn gordingankers in de gevel opgenomen. De uitbreiding welke aan de noordgevel heeft plaats gevonden toont zich aan deze westzijde door een grijs uitgeslagen machinale baksteen, wildverband gemetseld, echter vanwege het verschil in dikte komt de lagenmaat niet overeen met de lagenmaat van de woning.

Afb. 13. Foto westgevel met aanbouw.

Afb. 14. Tekening westgevel.

5.3. De noordgevel.

De noordgevel is in de loop der tijd gering aangepast. Deze gevel had oorspronkelijke één raam. Dat raam is eruit gehaald en de gevelopening is naar beneden doorgetrokken zodat een deuropening ontstond. Het oorspronkelijke raam was ongeveer 12 cm. smaller als de ramen van de zuidgevel.

Afb. 15. Foto noordgevel.

Het uitbreken van de borstwering onder het aanvankelijke raam is niet in het verlengde van de gevelopening erboven gebeurd, maar tot een breedte van de dagmaat van het raamkozijn. Waarschijnlijk is dat gebeurd om het kozijn wat betreft de stijlen en bovendorpel te behouden. Daarmee bleef ook de rollaag boven het kozijn behouden.

Afb. 16. Tekening noordgevel.

5.4. De oostgevel.

De oostgevel is identiek aan de westgevel. Deze is eveneens opgetrokken in kruisverband met “Boomse” baksteen. Deze gevel is eveneens van twee gordingankers en een invlieg opening voor een uil, voorzien.

Afb. 17. en 18. Foto oostgevel en detail gevelopening t.b.v. een uil.

6. De nader beschrijving van de uitbreiding.

Aan de noordzijde is in de loop der tijd een ruimte toegevoegd. Deze werd halfsteens opgetrokken met restanten stenen en hergebruikte stenen in halfsteens verband. Deze toevoeging is grotendeels ingestort. Van het dak resten geen sporen maar aangenomen mag worden dat het geheel een aankapping was tegen de bestaande noordgevel. Het is denkbaar dat deze, of een eerdere aanbouw functioneel bij de woning gehoord heeft, maar het is meer waarschijnlijk dat het gebouwd is als varkensstal. In de westgevel is een deuropening geweest. Na beëindiging van de woonfunctie is deze woning immers als varkensstal hergebruikt. Naast deze toevoeging is er ook waterput. Deze put bestaat uit betonringen welke ingegraven zijn tot maaiveldhoogte, hierboven is met baksteen de put verder op hoogte gebracht. Toen de uitbreiding van de woning er nog niet was moet er ook een secreet geweest zijn. Waar dat gestaan heeft is op geen kaart aangegeven en onbekend gebleven.

7. De nader beschrijving interieur van de woning.

Het interieur kent twee ruimten, één wat ruimere kamer waar men door de voordeur binnenkomt en aansluitend een smalle kamer.

De wand welke deze twee ruimten scheid heeft in het midden, iets onder het plafond uitkragend metselwerk waarop een rookkanaal tot aan de nok is opgetrokken.

In de smalle kamer was een gat in de wand gemaakt waardoor ook daar een kacheltje net de rookafvoer gebruik kon maken van het rookkanaal in de grote kamer.

Alle wanden binnen waren gestuct en wit afgewerkt. Het plafond was een balkenplafond bestaande uit een geschaafde balklaag waarover kraaldelen genageld waren.

Afb. 19. Rookkanaal.

Een deurkozijn in de tussenwand nabij de zuidgevel, gaf aan waar de doorgang naar de smalle kamer was. De deur zelf was niet meer aanwezig.

In de grotere kamer is een varkensstal geweest. De gemetselde trog en pilastertjes waren nog aanwezig.

8. De kapconstructie van de woning.

De kap constructie bestaat uit daksporen welke rusten op de muurplaat, de nokgording en een tussenliggende gording. Het geheel is uit vurenhout samengesteld. Over de daksporen liggen de panlatten waar de pannen aan gehaakt zijn.

9. De waardenstelling van de woning.

De cultuurhistorische waarde

De cultuurhistorische waarde van deze voormalige woning zit vooral in de rol die de woning gespeeld heeft bij de ontwikkeling en het tot cultuur brengen van Weebosch.

De woning gebouwd in een heide gebied, heeft de omgeving zien veranderen in een volwaardig agrarisch milieu. De omvang van deze woning is erg beperkt en ook hierin schuilt een belangrijk deel van de cultuurhistorische waarde. Het is belangrijk dat we een beeld kunnen vormen van dat wat ons land tot stand heeft gebracht. Hoe met uiterst beperkte en primitieve middelen gewerkt, geploeterd en geleden heeft.

De huidige buitengevels als geheel, en de zuidgevel met de twee ramen en voordeur dienen ongewijzigd in stand te blijven omdat deze van hoge cultuurhistorische waarde zijn.

De noordgevel met de doorbreking van de borstwering is een deel van de geschiedenis, ook die is cultuurhistorisch van hoge waarde. Het is een uitdaging voor de architect om die gevelopening in stand te houden.

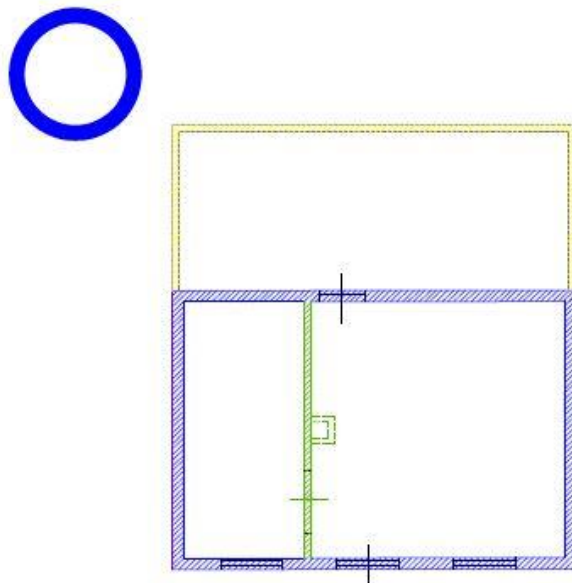
De belangrijkste waarde is dan ook de afleesbaarheid van de huidige woning. Dat impliceert niet dat de woning niet bijzonder vergroot kan worden, maar het speciale eisen aan de vormgeving en materialisering. Het verdient de voorkeur om aan de noordzijde een lage uitbreiding te realiseren zodat de oorspronkelijke bouwmassa optimaal herkenbaar blijft. Het bestaande, deels uit het lood staande metselwerk is te vervangen. Daarbij kan ook aan andere materialisering gedacht worden, mits deze eenvoudig van uitvoering is.

Architectuur- en bouwhistorische waarden.

De architectonische en bouwhistorische waarden is bijzonder omdat het een kleine woning betreft. De straatgevel is symmetrisch ingedeeld en kan als eenvoudig doch harmonisch worden bestempeld. De voordeur was niet meer aanwezig maar het is goed denkbaar hier een passend model voor uit te kiezen. De tweede buitendeur kan in de aanbouw aan de westzijde worden gerealiseerd.

Ensemblewaarden (samenhang) en stedenbouwkundige waarden.

De ensemblewaarde is als gevolg van wijzigingen in de omgeving iets aangetast. De bestaande bomen geven echter duidelijk iets van de oorspronkelijke structuur weer. Omdat het oorspronkelijk een woning betrof moet de directe omgeving ook als nutstuin ingericht zijn geweest. Het verdient aanbeveling iets van de oorspronkelijke structuur in indeling herkenbaar te maken.

- Hoge cultuurhistorische waarden
- Positieve cultuurhistorische waarden
- Indifferente cultuurhistorische waarden

Samenvatting.

Cultuurhistorisch belangrijk zijn het behoud van de buitengevels, de dakvorm, de schoorsteen in de nok, de put en landschapselementen zoals bomen en hoogteverschillen.

Verder is van de aanbouw de fundering en stukken wand behouden gebleven. Deze aanbouw heeft een functie als stal gehad. Daarom zijn die als indifferent gewaardeerd. Men kan besluiten deze te verwijderen maar zelf zou ik dat nooit doen, weg is weg en nu heb je de mogelijkheid tot vervanging.

Men kan daar een prachtige eigentijdse glazen serre van maken als extra ruimte om als woonkamer te fungeren. De kleine ruimte kan dan een sanitaire ruimte worden en de grote kamer de slaapkamer.

Literatuur:

- Daniël Vangheluwe e.a. Bergeijk in kaart
- Sjef Hendriks De ontginning van Nederland.
- H.F. van den Eerenbeemt Ontginningen in Noord-Brabant bij aanvang der 19^e eeuw.
- A.N.W.B. Topografische atlas Noord-Brabant
- Nieuwland Uitgeverij, Grote Historische Atlas Noord-Brabant ±1903.
- Roland Stenvert, Inleiding in de Bouwhistorie.
- Jan Bieleman Boeren in Nederland
- Kadasterkaarten Via r.c.e.